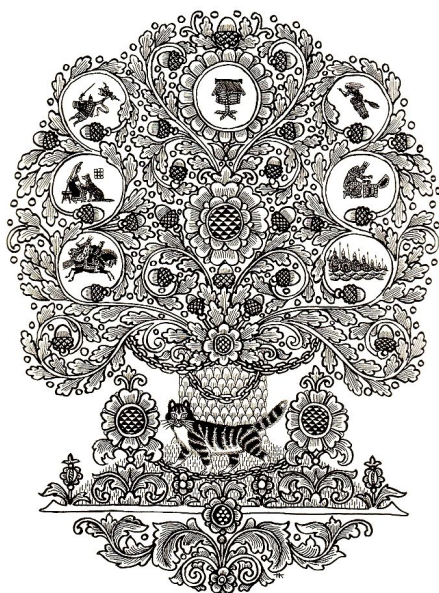

НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
Миколаївська обласна організація
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР «ЛУКОМОР'Я»

E-ISSN 2708-4116

СТАРОЖИТНОСТІ ЛУКОМОР'Я

ЕЛЕКТРОННИЙ
ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

2025

№ 3 (30)

Старожитності Лукомор'я (Antiquities of Lukomorie)

Електронний історичний журнал. Заснований 2020 р. (рішення Правління Миколаївської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, протокол № 1 від 13.03.2020 р.). Виходить 6 разів на рік.

Видання входить до переліку «Б» фахових видань України (Наказ МОН України від 26.11.2020 р. № 1471)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Савченко Віктор – д.і.н., професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського (Одеса, Україна) – *головний редактор*

Вовчук Людмила – к.і.н., доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна) – *заступник головного редактора*

Бажан Олег – к.і.н., ст. наук. співр., Інститут історії НАН України (Київ, Україна)

Біаджи Паоло – PhD (історія), професор, Університет Ка' Фоскарі (Венеція, Італія)

Габро Ірина – к.політ.н., доц., Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

Куриляк Валентина – к.техн.н., PhD, доцент, Український гуманітарний інститут (Буча, Київська область, Україна)

Пархоменко Владислав – д.і.н., професор, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

Піструїл Ігор – к.і.н., ст. наук. співр., Одеський археологічний музей (Одеса, Україна)

Сапожніков Ігор – д.і.н., ст. наук. співр., Інститут археології НАНУ (Одеса, Україна)

Сініка Віталій – к.і.н., Придністровський державний університет імені Т.Г. Шевченка (Тирасполь, Молдова)

Тельнов Микола – к.і.н., Інститут культурної спадщини Міністерства освіти, культури та досліджень Молдови (Кишинів, Молдова)

Тригуб Олександр – д.і.н., професор, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

Федоренко Михайло – к.і.н., доцент, Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Хмель Анастасія – к.і.н., доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

Вчений секретар: Олександр Смирнов

Контакти редакції: 54007, Україна, Миколаїв, а/с № 5; **E-mail:** mk.nsku@ukr.net

Офіційна адреса видання в Інтернеті: <http://www.lukomor.mosk.mksat.net>

Старожитності Лукомор'я. 2025. № 3 (30). 217 с.

Опубліковані статті відбивають точку зору авторів, яка не завжди збігається з думкою Редколегії. Відповідальність за точність цитувань несе Автор.

ЗМІСТ

Нова історія

Скорнякова Наталя

Сорочки, кошулі та кошульки: український натільний одяг другої половині 16 – першої половині 17 ст. 7

Міщанин Василь

Аналіз метричних книг парафій Мукачівської єпархії 18 ст. (на основі матеріалів Державного архіву Закарпатської області) 26

Маніяк Віталій

Ідейні та фактологічні витоки вільнокозачого руху 18-19 ст. через призму національного самоусвідомлення 37

Тоноян Армен

Українська мова як мова науки у поглядах журналу «Основа» (1861-1863 рр.) 49

Перга Юрій

Видавнича справа та громадівський рух у другій половині 19 ст.: роль періодичних видань у формуванні модерної української ідентичності 65

Морозов Анатолій

Питання сільськогосподарського кредитування селянства Середньої Наддніпрянщини у роботі місцевих комітетів Особливої наради з питань сільськогосподарської промисловості (1902-1903 рр.) 81

Тацієнко Наталія

Кредитування селян-переселенців у роки Столипінської аграрної реформи в Україні 89

Яшин Владислав

Погляди архієпископа Василя (Богдашевського) на культуру письма та академічну доброчесність у Київській духовній академії: досвід і практика 102

Новітні часи

Пархоменко Владислав

Повсякденне життя мешканців Миколаєва у роки Великої війни (1914-1917 рр.) 119

Виговський Микола, Доценко Віктор, Жолоб Михайло

Профспілки у системі радянського управління: досвід УСРР у 1920-1930-х рр. 131

Харламов Михайло, Гонтаренко Людмила

Особливості профілактичних заходів пожежної безпеки на Харківщині у 1939-1941 роках 138

Колос Дмитро

Показові суди над угорським братством і комуністичний переворот в Угорщині після Другої світової війни 146

Федоренко Яніна, Чубіна Тетяна

Формування мережі культурно-просвітницьких закладів у сільській місцевості періоду хрущовської «відлиги» як один із векторів радянської політики по знищенню національної ідентичності 158

Нагірняк Андрій

Євроінтеграційна політика України: досягнення, труднощі та перспективи співпраці з ЄС 167

Яремчук Богдан

Українсько-кубинські зовнішньоекономічні відносини (1991-2021 рр.) 176

Богданова Тетяна

Концепція «активного неприєднання» у зовнішньополітичному просторі Латинської Америки 192

Семенов Геннадій

Німеччина та африканські держави у системі міжнародних відносин: еволюція постколоніального партнерства у 21 ст. 200

Конопляник Дмитро

Політичні партії України на сучасному етапі 211

CONTENT

New Ages

Skornyakova Natalya

Sorochka, Koshulia, and Koshulka: Ukrainian Underwear of the Late 16th – Early 17th Centuries 7

Mishchanyn Vasyl

An Analysis of Parish Registers From the Mukachevo Eparchy in the 18th Century
(Based on the Materials of the State Archives of the Transcarpathian Region) 26

Maniyak Vitaliy

Ideological and factual origins of the free Cossack Movement of 18-19 centuries
through the prism of national self-consciousness 37

Tonoian Armen

Ukrainian as a Language of Science in the Views of the Journal 'Osnova' (1863-1863) 49

Perga Iurii

Publishing and the Civic Movement in the Second Half of the 19th Century: the Role of
Periodicals in Forming Modern Ukrainian Identity 65

Morozov Anatolii

The Issue of Agricultural Creditation to the Peasantry of the Middle Dnieper Region in
the Work of Local Committees of the Special Meeting on Agricultural Industry (1902-
1903) 81

Tatsiienko Nataliia

Creditation to migrant peasants during the years of the Stolypin agrarian reform in
Ukraine 89

Yashyn Vladyslav

Views of Archbishop Vasyl (Bogdashevskiy) on the writing culture and academic
integrity at the Kyiv Theological Academy: experience and practice 102

Modern Times

ParkhomenkoVladyslav

Daily Life of the Residents of Mykolaiv During the Great War (1914-1917) 119

Vyhovskyi Mykola, Dotsenko Viktor, Zholob Mykhailo

Trade Unions in the Soviet Government System: The Experience of the Ukrainian SSR
in the 1920s – 1930s 131

<i>Kharlamov Mykhailo, Gontarenko Liudmyla</i>	
Features of preventive fire safety measures in the Kharkiv region in 1939-1941	138
<i>Kolos Dmytro</i>	
Show trials of the Hungarian Brotherhood and the communist coup in Hungary after World War II	146
<i>Fedorenko Yanina, Chubina Tetiana</i>	
The Formation of a Network of Cultural and Educational Institutions in Rural Locations During the Khrushchov 'Thaw' Period as One of the Vectors of the Soviet Policy on the Destruction of National Identity	158
<i>Nagirnyak Andrii</i>	
Ukrainian Policy of European Integration: Achievements, Difficulties and Prospects of Cooperation With the EU	167
<i>Yaremchuk Bohdan</i>	
Ukrainian-Cuban foreign economic relations (1991-2021)	176
<i>Bohdanova Tetiana</i>	
The Concept of 'Active Non-Alignment' in the Foreign Policy Space of Latin America	192
<i>Semenov Hennadii</i>	
Germany and African States in the System of International Relations: The Evolution of Postcolonial Partnership in the 21 st Century	200
<i>Konoplianyk Dmytro</i>	
The political parties in Ukraine today	211

УДК 94 (477) «1953/1964» – 058.244

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.3.360>

Яніна Федоренко, Тетяна Чубіна*

ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ПЕРІОДУ ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» ЯК ОДИН ІЗ ВЕКТОРІВ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ПО ЗНИЩЕННЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація: *Стаття присвячена дослідженню процесу формування мережі культурно-просвітницьких закладів у сільській місцевості України періоду хрущовської «відлиги» як одного із векторів радянської ідеологічної політики по знищенню національної ідентичності. Автори, аналізуючи особливості функціонування культурно-просвітницьких закладів та їх типи, роблять висновки, що вся діяльність сільських будинків культури та клубів була спрямована на утвердження ідеологічних доктрин комуністичної партії й знищення будь-яких проявів національної ідентичності населення українського села, а кінцевою метою мало стати завершення процесу формування штучно створеної безвольної спільноти, позбавленої самобутності й індивідуальності під назвою радянський народ.*

Ключові слова: *українське село, ідеологічна доктрина, клуби, будинки культури, агітбригади*

Постановка проблеми. Період хрущовської «відлиги» в історії України започаткував процес певної лібералізації життя суспільства в різних сферах: політичній, соціальній, культурно-духовній. Однак, незважаючи на позитивні кроки, він носив половинчастий характер – за фасадом десталінізації, часткової реабілітації жертв політичних репресій, продовжувався методичний ідеологічний наступ радянського керівництва, спрямований на знищення національної ідентичності українського народу, руйнування національного архетипу, котрий складався століттями й вирізнявся своєю унікальністю й неповторністю та остаточну трансформацію нової спільноти людей, об'єднаної спільною назвою: «радянський народ». Одним із векторів радянської ідеологічної політики стало формування мережі культурно-просвітницьких установ (клубів і будинків культури) у сільській місцевості, на яку покладалось завдання сприяти завершенню процесу формування нового типу суспільного утворення, про яке неодноразово згадували у своїх численних доповідях на партійних з'їздах представники партійної номенклатури.

Сьогодні, в умовах повномасштабної війни, російського агресора проти України,

* Федоренко Яніна Анатоліївна – доктор історичних наук, професор, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України (Черкаси, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5206-0705>; e-mail: yanava@ukr.net

Чубіна Тетяна Дмитрівна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України (Черкаси, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9383-3604>; e-mail: chubina@ukr.net

важливою складовою державної політики є робота, спрямована на протидію дезінформації, різноманітним маніпуляціям ворожих ЗМІ, котрі поширюють фейки та численні російські наративи, спрямовані на формування громадської думки через навіювання переконань про те, що наша держава не має власної історії та державницької традиції, української нації не існує, це лише сполучена частина єдиного російського народу, тощо. Ця дезінформація існувала протягом століть. Історичний період, коли наша країна перебувала у складі Радянського Союзу, не є виключенням. Велетенські масштаби ідеологічної роботи партійного керівництва, які проводились з метою ліквідації будь-яких проявів національної самоідентифікації українського народу були справді вражаючими. Проте, українській нації вдалося зберегти свою національну самобутність, унікальність та неповторність та передати їх своїм нащадкам. З огляду на даний факт, проведення дослідження даної теми має наукове та суспільно-політичне значення, що і зумовлює її актуальність.

Огляд літератури та джерел. Окремі аспекти культурно-духовного життя українського села періоду хрущовської «відлиги» стали предметом наукових розвідок таких дослідників як Т. Булах¹, М. Кагальна², Я. Федоренко³, О. Олексинин⁴, які у своїх працях побіжно висвітлюють й тему функціонування культурно-просвітницьких установ зазначеного відтинку часу.

Джерельною базою для написання наукової статті слугував великий масив архівних матеріалів із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, державних архівів Вінницької й Полтавської областей. Наразі, багатоаспектність розвитку культурно-просвітницьких закладів українського села періоду хрущовської «відлиги» дозволяє продовжувати дослідження, по-новому переосмислюючи вже відомі історичні факти.

Метою статті є дослідження процесу формування мережі культурно-просвітницьких закладів у сільській місцевості періоду хрущовської «відлиги» як один із векторів радянської політики по знищенню національної ідентичності

Виклад основного матеріалу. Період хрущовської «відлиги» не став виключенням із правил, коли керівна комуністична партія продовжувала вести ідеологічну роботу, спрямовану на знищення національної ідентичності населення, що проживало у союзних республіках – структурних одиницях фундаментального тоталітарного утворення – Радянського Союзу. Більша частина жителів українських міст, особливо великих, на той час вже адаптувалась до реалій радянського способу та охоче сприймала ідеологічні настанови, спрямовані на виховання населення в дусі комунізму. Лише невеличка когорта української інтелігенції цього періоду, більш відома як шістдесятники, намагалась відстояти свою

¹ Булах Т.Д. Поширення знань в українському селі засобами пропаганди в 1953-1964 рр. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова]*. Серія: Педагогічні та історичні науки. 2015. Вип. 126. С. 184-192.

² Кагальна М. Організація культурного життя на селі в перше пост сталінське десятиліття. *Матеріали Всеукр. наук. конференції «Історія повсякденності: теорія та практика»*. Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 193-195.

³ Федоренко Я.А. Зміни у культурно-духовному житті українського селянства в період хрущовської «відлиги»: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Черкас. Нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2009. 26 с.

⁴ Олексинин О.О. Культосвітні заклади Прикарпаття в умовах радянської культурної політики 1953-1964 рр. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 759-764. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-160>

національну ідентичність та культуру. Інше питання – українське сільське населення, більш архаїчне за своєю суттю, яке завжди було оберегом української національної ідентичності та самобутньої культури. Саме на нього було сфокусовано увагу комуністичної партії. Сталінська політика по знищенню українського села, привела до сумних наслідків – два голодомори, колективізація, постійні депортації – мали на меті приборкати сільське населення та перетворити його на повністю знеособлений елемент структури радянського суспільства. Хрущовська «відлига» не стала виключенням. Хоча проблемам сільського населення новий генеральний секретар приділяв більше уваги ніж його попередник, робота радянського керівництва по втіленню ідеологічної складової політики, спрямованої на остаточну трансформацію сільського населення на однорідну масу людей, що мала назву радянський народ, позбавлену особистої індивідуальності та національної ідентичності, продовжувалась. Згідно політики компартії селяни мали дотримуватися так званого знеособленого «радянського способу життя», з його атрибутами, які полягали у вірі населення у «світле майбутнє», що характеризувалось такими епітетами як надійне, колективне, інтернаціональне, святкове; та протистояло нерадянському, буржуазному, старому, капіталістичному, загниваючому, релігійному, божевільному, націоналістичному, українському, міщанському, хуторянському.

Провідниками у сфері ідеологічної політики у сільській місцевості мали стати культурно-просвітницькі установи на кшталт будинків культури, сільських клубів та бібліотек. Вже у 1953 р. під час проведення вересневого пленуму Центрального комітету комуністичної партії Радянського Союзу було констатовано прогалини у ідеологічній роботі із селянами. А тому одним із рішень зібрання постало завдання підвищити рівень роботи культурно-просвітницьких установ на селі, поживити діяльність клубів і бібліотек, регулярно демонструвати кінофільми, посилити радіофікацію сіл та поліпшити якість радіомовлення.

Ще більшу увагу місцеве керівництво звернуло на роботу культурно-просвітницьких установ після Звітної доповіді Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу на XX з'їзді, коли М. Хрущов акцентував свою увагу, на тій ролі, яку мають вони відіграти в процесі «побудови комунізму». Зокрема, ним було відзначено, що будинки культури, клуби, бібліотеки, червоні кутки повинні стати опорними базами партійних організацій в масово-політичній і культурно-освітній роботі⁵. Загалом за увесь період перебування даного партійного лідера при владі, питанням, котрі стосувалися пропаганди радянського способу життя, агітації, науки та культури, він приділяв увагу 68 разів⁶.

Відразу книжкові полиці та бібліотеки заповнили буклети, у яких комуністичні ідеологи, працюючи згідно партійних методичок, обґрунтовували місце і роль клубних установ у житті звичайних радянських людей. Один із них, М. Синцов, автор однойменної брошури «Клубна справа», на сторінках свого рукопису зображував клубні установи надзвичайно важливим центром політичної освіти населення, котрий пропагував

⁵ Хрущов М.С. Звітна доповідь Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу на XX з'їздові партії. Київ: Держполітвидав УРСР, 1956. С. 131.

⁶ Булах Т.Д. Поширення знань в українському селі засобами пропаганди в 1953-1964 рр. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова]*. Серія: Педагогічні та історичні науки. 2015. Вип. 126. С. 187.

марксистсько-ленінські настанови, навіював потрібну партії інформацію про зовнішню і внутрішню політику держави. А також акцентував увагу читачів на тому, що головним завданням системи клубів є пропагування основних завдань комуністичної партії. На той часовий проміжок часу – наздогнати і випередити найбільш розвинуті капіталістичні країни по виробництву продукції на душу населення та допомога радянським людям сформулювати матеріалістичний світогляд, тощо⁷.

Загалом, на думку партійних ідеологів, ці культурно-просвітницькі установи в ході своєї роботи з населенням повинні були керуватись таким пріоритетним принципом як неухильна пропаганда комунізму та його ідеологічних установок, що мав реалізовуватись завдяки постійному зв'язку клубної роботи з практичною реалізацією комуністичного будівництва через поставлені господарсько-політичні завдання, котрі необхідно було виконати на локальному рівні конкретного підприємству, колгоспу чи радгоспу. Серед інших завдань, що поставали перед клубними установами виокремлювалась організація дозвілля як дорослого, так і дитячого населення, ідеолого-політична пропаганда тощо.

Таким чином, на початок періоду хрущовської «відлиги» ідеологічній та культурно-просвітницькій роботі, котра реалізовувалася через функціонування будинків культури та клубів та мала на меті стерти всі національні прояви ідентичності, створивши штучне радянське суспільство, відводилася вагома роль. Однак, варто зазначити, що в українських селах того часу ситуація із повноцінною роботою культурно-просвітницьких установ була надзвичайно складною. Багато сільських клубів, бібліотек та їхніх більш примітивних попередників – хат-читалень функціонували у надзвичайно поганих умовах, оскільки приміщення не відповідали елементарним санітарним нормам⁸. У них був відсутній не тільки необхідний культурно-просвітницький інвентар, а навіть й елементарні меблі, до того ж додавався надзвичайно обмежений книжковий фонд, а відсутність опалення заважала повноцінній роботі даних закладів у осінньо-зимовий період⁹.

Однак, із кінця 1953 р. будівництво культурно-просвітницьких закладів почало набирати обертів. Про його інтенсифікацію говорять статистичні дані. Зокрема, якщо кількість сільських клубів у 1954 р. кількість сільських клубів становила 17 033¹⁰, то вже у 1955 р. цих культурно-просвітницьких установ вже нараховувалось 17 586, тобто, тільки за один рік було споруджено 553 сільських клуби¹¹.

Загалом сільські культурно-просвітницькі заклади поділялись на декілька типів. Основним критерієм слугувало фінансування їх будівництва конкретною установою. Найбільш поширеними в той час були сільські та колгоспні клуби. Клуби, що будувалися за рахунок державних асигнувань (надзвичайно мізерних), керувалися сільською радою. Основою для функціонування таких закладів культури зазвичай була звичайна хата-

⁷ Карпов Г.Г., Синцов М.Д. Клубна справа. Київ: Держполітвидав УРСР, 1960. С. 31.

⁸ Кагальна М. Організація культурного життя на селі в перше пост сталінське десятиліття. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Історія повсякденності: теорія та практика»*. Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 194.

⁹ Федоренко Я.А. Зміни у культурно-духовному житті українського селянства в період хрущовської «відлиги»: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2009. С. 17.

¹⁰ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 4. Оп. 8. Спр. 2. Арк. 21.

¹¹ ЦДАВО України. Ф. 5116. Оп. 8. Спр. 92. Арк. 17.

читальня, яку добудовували та перетворювали на сільський клуб. Внаслідок постійного недофінансування наповнення державного сільського клубу було досить примітивним. Не було в наявності навіть найнеобхідніших речей для нормальної діяльності таких закладів.

На противагу державі, колгоспні установи виділяли значно більше коштів на розвиток культурно-просвітницьких установ. Саме тому, найпоширенішою формою культурно-просвітницького закладу в сільській місцевості у період «відлиги» стали саме колгоспні клуби. Основою для їхнього будівництва слугувало рішення загальних зборів колгоспного колективу. Надалі будівництво переходило до місцевого правління колгоспів. Як свідчила реальна практика – чим багатшим був колгосп, тим більше коштів він міг виділити на будівництво клубу та його обладнання. Так, у селі Бобченці Чернівецького району колгосп «Шлях до комунізму» витратив на будівництво свого клубу 1 млн. крб.¹², а будинок культури в селі Бобли, побудований за рахунок колгоспу імені Кірова Ковельського виробничого управління, слугував наочним прикладом будівництва установ такого типу, оскільки мав зал, розрахований на 700 осіб, повністю обладнані кімнати для гурткової роботи, бібліотеку, читальний зал та кіноапаратуру для показу фільмів широкоекранного формату¹³.

Ще одним різновидом, який доповнював різноманітність культурно-просвітницьких закладів у сільській місцевості періоду хрущовської «відлиги», були також профспілкові клуби. Однак, на відміну від клубів і будинків культури їхня кількість була значно меншою. Так, станом на 1956 р. в українських селах закладів даного типу налічувалось 1 123 одиниць¹⁴. Особливо клубні установи профспілкового типу були поширені на Сході України, а саме, в Донецькій (Сталінській), Луганській (Ворошиловградській) областях і на Кримському півострові. Основою для функціонування профспілкових клубів ставало рішення обласного або Центрального комітету профспілки.

Культурно-просвітницьким закладом покращеного типу, що перебували на щабель вище порівняно із сільськими клубами, вважалися будинки або палаци культури. Відрізнялися вони від інших розмірами глядацького зала, наявністю кімнат для гурткової роботи із відповідним обладнанням, бібліотеки із значною кількістю різноманітної літератури тощо. Прикладом такого палацу культури, був заклад, збудований на кошти сільгоспартілі імені Першого травня Сарненського району Рівненської області, який мав глядацький зал на 450 місць, спортивний зал, кілька кімнат для гурткової роботи, а також бібліотеки для юних і дорослих читачів¹⁵.

Однак, незважаючи на пожвавлення будівництва культурно-просвітницьких закладів, старі проблеми, пов'язані із повноцінним функціонування сільських будинків культури та клубів продовжували бути доволі актуальними і у 1950-х – на початку 1960-х рр. Зокрема, існувала велика кількість будівель, які використовувались як культурно-просвітницькі установи, однак без дотримання елементарних санітарних норм. Так, поширеним явищем була невідповідність розміру глядацької зали клубу кількості населення конкретного сільського населеного пункту. Наприклад, у селі Ялтушків на Вінниччині, населення якого

¹² ЦДАВО України. Ф. 4. Оп. 8. Спр. 2. Арк. 59

¹³ ЦДАВО України. Ф. 5111. Оп. 1. Спр. 376. Арк. 64

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 5116. Оп. 8. Спр. 92. Арк. 1

¹⁵ ЦДАВО України. Ф. 5111. Оп. 1. Спр. 378. Арк. 10

на початок 1960-х років становило близько 2 581 чоловік, зал у місцевому клубі міг вмістити лише 80 осіб, а у селах Комарівці з населенням 606 осіб та Біличин з населенням 1 256 осіб, зали відповідно були розраховані на 30 й 40 глядачів¹⁶. Загалом, станом на 1960 р. згідно статистичних даних, наданих Міністерством культури УРС, 17 228 культурно-просвітницьких установ функціонувало із вагомими недоліками, серед яких у 240 клубах взагалі були відсутні глядацькі зали, а у 76% клубних установ зали могли вмістити лише до 200 осіб. Так, на Прикарпатті, за даними обласного управління культури, станом на 1963 р. з 724 клубних закладів понад 140 розміщувалися в непридатних для роботи приміщеннях, ще близько 300 не мали кімнат для гурткової роботи, в той час як більше 140 клубних кімнат використовувалися переважно під буфети, крамниці, молочні пункти, склади.¹⁷ Лише 5,7% сільських культурно-просвітницьких закладів на початок 1960 р. мали задовільні умови для здійснення покладеного на них завдання¹⁸.

Цілком логічним вектором діяльності культурно-просвітницьких установ стала активна політико-масова та культурно-художня робота. Проаналізувавши тогочасні партійні методички, можемо зробити висновок, що основна увага культурно-просвітницькими закладами зверталася на зміну соціальної психології селян, які продовжували зберігати культурні надбання минулих поколінь. Для них партійна пропаганда продовжувала бути чимось чужорідним, незвичним, таким що дуже повільно і слабо приживалось серед сільського контингенту. На відміну від міста, де як вважав радянський пропагандист С. Канавенко: «процес формування ідейної переконливості робітників проходив інтенсивніше... і прискорювався умовами виробництва.. виступав рельєфно та яскраво...», у селах цей він був набагато повільнішим¹⁹.

Тому, щоб активізувати роботу по ознайомленню селян з основами теорії марксизму-ленінізму, було введено в дію різноманітні форми політичної освіти, починаючи від лекційних занять, політінформацій та привселюдних читань, і, закінчуючи роботою агітбригад та театральних труп. Зокрема, дуже популярний в період хрущовської «відлиги» метод загальних «читань про комунізм», був вперше втілений в якості експерименту партійним комітетом Білозерського виробничого управління Херсонської області, шляхом організації масових читань у колгоспах області. Спеціально-затверджена тематика враховувала всі рекомендації партійної номенклатури. Тому селяни вимушені були слухати цілком чужорідні для їхньої свідомості лекції, присвячені таким темам як «Комунізм – наша велика мрія, наше практичне завдання», «Високорозвинене сільське господарство – необхідна умова побудови комунізму», «Учитися господарювати» тощо.

Обов'язковим елементом роботи по навіюванню населенню комуністичної ідеології стали політичні інформації, які зазвичай проводилися працівниками місцевого будинку культури чи клуби, за допомогою яких інспірувалася інформація не тільки про останні політичні події у житті країни, а й про необхідність проведення сільськогосподарських змагань, виконання поставлених державою планів до забезпеченню останньої

¹⁶ Державний архів Вінницької області. Ф. Р-2700. Оп. 6. Спр. 1878. Арк. 88.

¹⁷ Олексішин О.О. Культосвітні заклади Прикарпаття в умовах радянської культурної політики... С. 760.

¹⁸ Канавенко С.А. Ідеологічна робота на Україні (1959–1965 рр.). Діяльність парторганізацій по вдосконаленню партосвіти та політичної роботи в масах. Харків: видавництво Харківського університету, 1970. С. 17.

¹⁹ Ibid. С. 90.

сільськогосподарськими продуктами. Також у середовищі українського села серед партійні ідеологи пропагували метод політичної самоосвіти, кураторами якої виступали культурно-просвітницькі заклади.

Більш досконалішою формою комуністично-партійної пропаганди стала робота агітаційних бригад, головне завданням яких полягало в організації масово-політичної роботи, а також орієнтування на участь у виконанні соціалістичних зобов'язань, пропагування зміцнення трудової дисципліни, своєчасну і якісну підготовку, вчасне проведення жнив і здачу хліба державі²⁰.

До складу агітаційних бригад входили учасники гуртків художньої самодіяльності, лектори та читці-аматори. Інколи їх склад доповнювався партійними чиновниками регіонального значення, художники та музиканти. Досить часто виступи агітбригад порівнювали з концертом художньої самодіяльності та озвученим політичним плакатом. Для посилення ефекту від свого виступу агітбригади застосовували різноманітні прийоми на кшталт так званого «колгоспного телебачення», коли за допомогою штучно зробленого телевізора проводились так звані «телевізійні передачі», під час яких протягом 10–15 хвилин подавалась потрібна інформація, яку значно краще засвоювали глядачі. Ще одним прийомом подачі матеріалу слугували стенди, які наочно показували глядачам конкретні досягнення окремих колгоспників під час соціалістичних змагань. Специфічним прийомом, котрий на думку ідеологів посилював роботу агітаційних бригад, слугувала лекційна пропаганда, яка найчастіше влаштовувалась перед концертною програмою. Ще одним із методів посилення радянської пропаганди в сільській місцевості були організація виступів театральних труп. Так, у Чернігівській області досить поширеними стали візити обласного музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка до місцевих сільських населених пунктів. Театральна трупа театру мала навіть похідну сцену, площадкою для якої стали кузова вантажних автомобілів²¹.

Загалом, на думку партійного керівництва, одна агітаційна бригада спроможна була організувати впродовж року не менше 20–30 виступів²². Однак, реальність виявилась зовсім іншою. Згідно архівних даних, кількість виступів даних бригад коливалась від 2 до 10. Про це свідчать згадки про діяльність агітаційної бригади клубу села Соколова Балка Полтавської області, яка за 1954 р. провела тільки 2 виступи, а агітаційна бригада Марієвського сільського клубу Полтавського району Полтавської області за цей же проміжок часу змогла організувати 7 польових виступів²³.

Виступи агітаційних бригад доповнювалися також роботою пересувних клубів, що набули популярності як агітаційні механізми на початку 1960-х років. Їхня роботу мало чим відрізнялася від виступів, влаштованих агітаційними бригадами. Однак родзинкою їхнього виступу була участь селян – передовиків сільськогосподарського виробництва: доярок, свинарів, пташниць, кукурудзоводів, бригадирів, голів колгоспів, під час якого ці особи ділилися своїм успішним досвідом. Робота клубу зазвичай складалася із такого

²⁰ Центральний державний архів громадських об'єднань України та україністики (ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 70. Спр. 2203. Арк. 4.

²¹ ЦДАВО України. Ф. 5111. Оп. 1. Спр. 196 (15.05.1959 – 30.05.1959). Арк. 41.

²² ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 31. Спр. 341. Арк. 42.

²³ Державний архів Полтавської області. Ф. Р-7055. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 14.

алгоритму: цілий день члени бригади виступали із розповідями, кожний по своїй професії, а наприкінці організовувався тематичний вечір, на якому підводилися підсумки.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, можемо зробити висновок про те, ідеологічна робота партійного керівництва Радянського Союзу була спрямована на знищення будь-яких проявів національної ідентичності населення українського села, котре довгий час залишалось своєрідним носієм та оберегом українського історичного архетипу, а відтак й завершення процесу формування штучно створеної безвольної спільноти, позбавленої самотності та індивідуальності під назвою радянський народ. Для впровадження основних векторів ідеологічної політики використовувався цілий спектр різноманітних кроків, одним із яких виступало формування мережі культурно-просвітницьких закладів й активізація їх діяльності. Саме на сільські будинки культури та клуби покладалася місія не тільки забезпечувати місцевому населенню змістовне дозвілля, а й навіювати ідеї про величезну та фундаментальну роль комуністичної системи в житті населення, примушуючи його таким чином віддано служити партії, а також вірити у примарне «світле майбутнє та перемогу комунізму у всьому світі».

Загалом період хрущовської «відлиги» увійшов у історію українського села як час активного будівництва закладів культури та дозвілля. За десять років, починаючи з кінця 1953 – і по 1964 рр. будівництво сільських клубів та будинків культури набуло масштабного характеру. Більшість із них були побудовані за рахунок економічно міцних колективних господарств. Проте, незважаючи на позитивні зрушення у розбудові культурної інфраструктури, проблеми попередніх років залишалися доволі відчутними – малоприспособлені приміщення, відсутність опалення, невідповідність, тощо.

Однак, незважаючи на всі зусилля радянської диктатури, український народ зумів зберегти свою ідентичність та продемонстрував свою консолідованість у боротьбі з російським агресором.

Yanina Fedorenko, Tetiana Chubina

The Formation of a Network of Cultural and Educational Institutions in Rural Locations During the Khrushchov 'Thaw' Period as One of the Vectors of the Soviet Policy on the Destruction of National Identity

Abstract: The article is devoted to the study of the process of forming a network of cultural and educational institutions in rural areas of Ukraine during the Khrushchov 'thaw' period as one of the vectors of the Soviet ideological policy on the destruction of national identity. The role and significance of clubs and houses of culture for the population were extremely weighty – in the 1950s and 1960s. They were almost the only centres for providing leisure for peasants, with the help of which it was possible to realize many of the ideological tasks.

The authors highlight the features of the functioning of cultural and educational institutions, their types, problems that hindered the full-fledged activity of institutions of this type, and also draw attention to the peculiarities of carrying out work aimed at establishing

the ideological doctrines of the Communist Party. At the end of the article, the authors conclude that the ideological work of the party leadership of the Soviet Union was aimed at destroying any manifestations of the national identity of the Ukrainian village population, which for a long time remained a kind of carrier and guardian of the Ukrainian historical archetype and completing the process of forming an artificially created weak-willed community, deprived of originality and individuality, called the Soviet people. To implement the main vectors of ideological policy, a whole range of various steps was used, one of which was the formation of a network of cultural and educational institutions and the intensification of their activities. It was the village houses of culture and clubs that were entrusted with the mission not only to provide the local population with meaningful leisure, but also to inspire ideas about the huge and fundamental role of the communist system in the life of the population, thus forcing them to serve the party faithfully, as well as to believe in the illusory 'bright future and the victory of communism throughout the world'. However, despite all the efforts of the Soviet dictatorship, the Ukrainian people managed to preserve their identity and demonstrated their consolidation in the fight against the Russian aggressor.

Keywords: Ukrainian village, ideological doctrine, clubs, houses of culture, agitation brigades